

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica I (2010)

*Piotr Kutia*k

Park miejski – zielone serce Sanoka

Historia parku miejskiego w Sanoku

Park miejski w Sanoku powstał w 1896 r. na wzniesieniu zwanym Górą Parkową, w centrum miasta. Wzniesienie to nazywano niegdyś Władczą Górą lub Stróżnią, później Aptekarką. W 1909 r. Rada Miejska Sanoka nadała mu nazwę Góra im. Adama Mickiewicza. Najbardziej popularną i powszechnie używaną przez sanoczian nazwą tego najwyższego w centrum miasta punktu jest Góra Parkowa.

Prawo własności do dzisiejszej Góry Parkowej Sanok zawdzięcza królowej Zofii (żonie Władysława Jagiełły), która to 24 listopada 1446 r. potwierdziła orzeczenie komisarzy rozstrzygające spór pomiędzy miastem Sanokiem a Tomaszem Skonczewiczem o ogród na górze Stróżnia, na mocy którego teren przyznano miastu. Góra Parkowa nosiła wówczas nazwę Stróżni od straży wystawianych na szczycie, mających ostrzegać służbę na zamku przed zbliżającym się nieprzyjacielem.

W latach 1896–1898 roku na szczycie góry młodzież Gimnazjum Męskiego usypała kopiec Mickiewicza i wieńczyła go kamiennym głazem. Uczczono w ten sposób setną rocznicę urodzin poety. W tym samym roku Rada Miasta Sanoka nadała parkowi i ulicy biegnącej obok imię Adama Mickiewicza. Ówczesny park liczył 6 ha powierzchni i pieczę nad nim sprawował etatowy ogrodnik miejski. Nosił on nazwę Park Miejski im. Adama Mickiewicza. W roku 1909 w wyniku działań Towarzystwa Upiększania Miasta Sanoka dr Aleksander Mniszek-Tchórznicki ofiarował miastu 7 morgów ziemi przylegających do parku. Nową część ogrodu miejskiego decyzją Towarzystwa nazwano imieniem Fryderyka Chopina, upamiętniając setną rocznicę jego urodzin.

W 1910 r. obudowano piaskowcem źródło w parku, a na ścianie oporowej umieszczono pamiątkową tablicę z wizerunkiem kompozytora. W parku znajduje się również zabytkowy budynek stacji wodociągowej z lat 30. XX w. Umieszczona na nim tablica informuje o budowie sanockich wodociągów w latach 1934–1936. Według źródeł w roku 1510 król Zygmunt Stary przeznaczył 100 talentów na budowę wodociągu dla miasta z grawitującym ujściem na Stróżni o przewodach wykonanych z drewna świerkowego, drążonego w środku i łączeniach zalewanych żywicą. Budynek ten służy obecnie jako rezerwowany zbiornik wody pitnej. Około

50 m od źródła w kierunku północno-zachodnim znajdowała się skocznia narciarska, której zardzewiałe elementy zachowały się do czasów współczesnych. Na terenie ogrodu można też zobaczyć stare urządzenia służące przed kilkudziesięciu laty jako „ścieżka zdrowia”. Przy wejściu od ul. Mickiewicza (fot. 1) znajduje się Pomnik Wdzięczności. Został on wykonany z patynowanej miedzianej blachy według projektu Jana Kruga, Wojciecha Frika, Andrzeja Gettera i Józefa Sokowskiego. Upamiętnia miejsce pochówku żołnierzy radzieckich, poległych podczas walk frontowych w 1944 r. Na miejscu obecnego pomnika stał niegdyś skromny obelisk, wzniesiony w 1951 r. W 1977 r. dokonano ekshumacji żołnierzy i przeniesiono ich szczątki na wydzieloną kwaterę cmentarza przy ul. Rymanowskiej. Wejście południowe do parku ozdabia pomnik Tadeusza Kościuszki w otoczeniu buków w odmianie purpurolistnej. Został on wzniesiony w 1962 r. przez Józefa Potempa według projektu Józefa Marka i Józefa Wajdy.

Fot. 1. Park miejski w Sanoku, wejście od ul. Mickiewicza

Phot. 1. Municipal Park in Sanok – entrance from the Mickiewicz Street

Park miejski w Sanoku – stan obecny

Park miejski w Sanoku o powierzchni 10 ha jest największym parkiem typu górskiego w Polsce. Usytuowany na Górze Parkowej o wysokości 364 m n.p.m. w centrum miasta, stanowi jego dominantę krajobrazową (fot. 2). Założony w latach 90. XIX w., kryje w sobie sporo cennych pamiątek po wielu pokoleniach sanoczan. Elementy krajobrazowe zaplanowane w latach 90. XIX w. przez architekta miejskiego Władysława Beksińskiego, dziadka słynnego malarza, są przykładem ówczesnej sztuki ogrodniczej. Secesyjny układ alejek parkowych ułożonych wzdłuż warstw

Góry Parkowej z naturalnym układem pięter roślinnych w drzewostanie, obecnie wyłożonych kostką brukową o łącznej powierzchni 8000 m², uzupełniają elementy małej architektury (kosze, ławki oraz parkingi rowerowe).

Park jest obiektem ogólnodostępnym, prowadzą do niego trzy zagospodarowane wejścia. Wejście od ul. Mickiewicza wiedzie przez ozdobną bramę. Wchodzimy do parku przez duży plac ograniczony od prawej strony budynkiem Towarzystwa Gimnastycznego Sokół, po lewej budynkiem II Liceum Ogólnokształcącego. Całość zamyka scena oraz Pomnik Wdzięczności. Na scenie odbywają się okolicznościowe koncerty, schody sceny prowadzą do najstarszej części ogrodu publicznego. Plac wyposażony jest w ławeczki oraz długie ławy z siedziskami biegnące wzdłuż muru oporowego. Wejście od strony południowej prowadzi od ul. Kościuszki. W tle koron buków odmiany purpurolistnej wznosi się pomnik Tadeusza Kościuszki usytuowany na placu, gdzie odbywają się uroczystości rocznicowe i patriotyczne. Wejście urządzone przy użyciu płyt piaskowca z wykorzystaniem kwater na rośliny jednoroczne i krzewy ozdobne. Wejście od strony północnej od ul. 2 Pułku Strzelców Podhalańskich wiedzie stromym podejściem wśród 80-letniego drzewostanu do miejsca zwanego Źródłem Chopina – cennej pamiątki historycznej z tryskającym z góry źródłem.

Fot. 2. Park miejski – widok z Orlego Kamienia

Phot. 2. Municipal Park – the view from Eagle Rock

Oddana do użytku w wrześniu 2007 r. platforma widokowa stanowi dużą atrakcję parku. Z tarasu widokowego położonego na wysokości 350 m n.p.m, o powierzchni 74 m², roztacza się piękny widok na Dolinę Sanu, Góry Słonne, Pogórze Dynowskie i Bukowskie, Beskid Niski i fragment Bieszczadów. Z platformy możemy

obserwować nie tylko krajobraz i zjawiska astronomiczne, ale także otaczającą przyrodę. Dwa poziomy platformy są doskonałym miejscem do obserwacji ptaków, owadów oraz zmian zachodzących w szacie roślinnej parku.

Od strony wschodniej u podnóży kopca Mickiewicza postawiony został w 1972 r. przekaźnik telewizyjny, i w trakcie jego budowy uległa częściowemu zniszczeniu szata roślinna parku.

Rewitalizacja parku miejskiego

Przez wiele lat po II wojnie światowej w parku przeprowadzano jedynie niezbędne remonty oraz usuwano powalone stare drzewa. Z uwagi na dużą wartość przyrodniczą i historyczną obiektu przystąpiono do jego rewitalizacji w roku 2005.

Pierwszym etapem była inwentaryzacja drzewostanu parkowego, składającego się z dwóch historycznych części: wschodniej i zachodniej. Większość drzew objęto zabiegami chirurgiczno-dendrologicznymi, trwającymi od października 2005 do czerwca 2007 r. Cięciami pielęgnacyjnymi objęto ponad 2500 drzew. Zabiegi miały na celu uporządkowanie kolekcji cennych i wiekowych drzew, eliminację zagrożeń związanych z wydzielaniem się posuszu oraz obecnością chorych i zamierających okazów, a także przedłużenie życia i poprawę warunków siedliskowo-bytowych drzew o rozmiarach pomnikowych. Koszty zabiegów pokryte zostały ze środków Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

W roku 2006 przebudowano wejście do parku od ul. Mickiewicza, wybudowano scenę, wymieniono nawierzchnię placu. Inwestycja ta była pierwszym z zadań projektu „Rewitalizacja infrastruktury związanej z ofertą kulturową miasta Sanoka” realizowanego w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego – Działanie 3.3.1 Rewitalizacja obszarów miejskich.

W roku 2008 zrealizowano projekt Greenkeys „Tereny zielone jako klucz do zrównoważonych miast” finansowany z programu INTERREG IIIB CADSES. Całkowity budżet projektu wynosi ponad 2 mln EUR, z czego 112 tys. EUR przypadało na Gminę Miasta Sanoka. Głównym celem projektu była poprawa stanu miejskich terenów zielonych jako elementu zrównoważonego miast uczestniczących w projekcie. Poprzez zainicjonowanie strukturalnych zmian, rozwinięcie „Zielonej Strategii” oraz wymiany doświadczeń i dobrych praktyk w skali międzynarodowej, dążono do poprawy stanu i pełnienia funkcji miejskich przestrzeni zielonych. Ponadto w ramach projektu w Sanoku wybudowano w parku platformę widokową wraz z oświetleniem. W przypadku Sanoka projekt stanowił uzupełnienie procesu rewitalizacji miasta w obszarze terenów zielonych i wpasował się w realizowaną od 2003 roku koncepcję „Zielonego Miasta”.

Podstawowym celem projektu było odnowienie rekreacyjnych funkcji parku. Realizacja tego celu doprowadziła do przywrócenia roli parku jako jednego z największych i najbardziej przyjaznych terenów dla wypoczynku w mieście. Ponadto dobrze utrzymany park jest atrakcją turystyczną, zwłaszcza po wybudowaniu platformy widokowej. Bardzo ważnym celem było także przygotowanie powierzchni parku dla potrzeb edukacji ekologicznej, której odbiorcą są sanockie przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne, studenci sanockiej uczelni oraz studenci Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

Na przełomie 2007 i 2008 roku zrealizowano także projekt pn. „Park miejski w Sanoku platformą transgranicznej współpracy kulturalno-turystycznej pomiędzy Polską a Słowacją” w ramach Programu INTERREG III A Polska – Republika Słowacka 2004–2006. W ramach tych zadań wyremontowano 2,5 km alejek parkowych, wejście do parku od ul. Kościuszki oraz zainstalowano elementy małej architektury rekreacyjno-wypoczynkowej w postaci 50 ławek, 60 koszy na śmieci oraz 4 stojaków na rowery. Dofinansowanie tego projektu w wysokości 722 tys. zł stanowiło 45,5% kosztów całej inwestycji.

Charakterystyka botaniczna parku

O górskim charakterze parku świadczy nie tylko jego położenie, ale także roślinność i świat zwierzęcy. Ponadstuletni drzewostan obfituje w wiele drzew o rozmiarach pomnikowych oraz osobliwości dendrologicznych. Polany parkowe usytuowane w najwyższych partiach nawiązują strukturą przestrzenną do bieszczadzkich połonin. Ciągi i punkty widokowe pozwalają podziwiać inne atrakcje przyrodnicze i historyczne miasta.

W parku występuje 50 gatunków drzew i krzewów, najstarsze okazy szacowane są na 110 lat. Nie brakuje ciekawych form i odmian, uwagę przykuwają malownicze zrosty dwóch różnych gatunków.

Gatunkiem dominującym w drzewostanie parku jest jesion wyniosły reprezentowany przez ponad 500 okazów. Udział tego gatunku szacowany jest na 17,2%. Znaczny udział grabu pospolitego widoczny jest w postaci szpalerów, ekranów oraz biogrup. W parku rośnie 411 drzew tego gatunku, co stanowi 13,3% udziału w drzewostanie. Kolejnym najliczniej występującym gatunkiem jest lipa drobnolistna – 345 okazów (11,2 %). Kilkanaście kilkupniowych form tego gatunku otoczono opieką stosując elastyczne wiązania typu „Cobra” zabezpieczające koronę przed złamaniem.

Park sanocki może także poszczycić się dużą kolekcją klonów. Występują 4 gatunki tych drzew: klon jawor (198 sztuk, 6,4% udziału w drzewostanie), klon polny (200 sztuk, 6,5%) , klon pospolity (49 sztuk, 1,6%) oraz pojedyncze okazy klonu jesionolistnego. Jawory osiągają duże rozmiary, czego dowodem jest najlepiej zachowana aleja jaworowa, gdzie dobrze widoczny jest szpaler potężnych jaworów. Ponad sto okazów dębu szypułkowego spotykamy w założeniach szpalerowych i pojedynczych na obszarze całego parku. Wyjątkową urodą wyróżnia się najokazalszy z dębów rosnący w szczytowych partiach parku. Jego obwód przekracza 365 cm. Ciekawostką jest, że w jego nabiegach korzeniowych wysiał się klon polny, który oplótl jego potężny pień. W parku spotkamy również 90 okazów robinii akacjowej, 80 sztuk brzozy brodawkowatej, 30 okazów wiązu górskiego i 30 dębu czerwonego. W porze wiosennej uwagę przyciągają kwiatostany ponad 80 okazów czeremchy amerykańskiej, pożywienia ptakom dostarcza 127 okazów czereśni ptasiej. W maju i czerwcu na biało i na czerwono kwitnie głóg jednoszyjkowy (67 okazów). Pozostałe gatunki to orzech włoski, olsza szara, wierzba iwa, topola Maksymowicza i kruszyna pospolita. Rosną tu też drzewa owocowe, takie jak jabłonie, grusze i śliwy, stanowiące wraz z leszczyną pospolitą bazę żerową dla parkowych kręgowców. Ponad 50 starych kasztanowców tworzy założenia alejowe w najstarszej części parku. Były

one szczepione żelem iniekcyjnym celem zmniejszenia gradacji szrotówka kasztanowcowiaczka w latach 2004 i 2006. Ozdobą parku są najmłodsze nasadzenia w postaci surmii bigoniowej, platanów klonolistynych, świerków serbskich, tulipanowca amerykańskiego i grójecznika japońskiego.

Drzewa iglaste w parku stanowią zdecydowaną mniejszość. Ich udział jest większy w nowszej, zachodniej części. Większość okazów to przedstawiciele sosny zwyczajnej (184 sztuki stanowiącej 6% udziału gatunków w drzewostanie parkowym). Jej skupiska znajdują się w zachodnio-północnej części parku, tworząc lity pas o szerokości 20 m i długości 100 m. Występuje tu sosna wejmutka (19 sztuk) oraz sosna czarna (15 sztuk), daglezie zielone (25 sztuk) oraz 5 dużych okazów cisa pospolitego. Kolekcja świerków to: świerk pospolity, świerk kłujący w odmianie srebrzystej i świerk serbski.

Edukacja ekologiczna w parku miejskim

Dzięki współpracy z partnerami zagranicznymi pracownicy Urzędu Miasta Sanoka poznali sposoby i narzędzia zarządzania przestrzenią miejską oraz zasady współpracy w dużym międzynarodowym konsorcjum. Dzięki zaangażowaniu w projekt dotyczący zieleni miejskiej Gmina Miasta Sanoka uzyskała partnerów do kolejnej aplikacji o środki pomocowe, stąd też duża użyteczność projektu w nawiązywaniu trwałych relacji partnerskich. Społeczne oddziaływanie projektu dało wymierne efekty w postaci cyklicznych imprez, takich jak biegi na orientację w parku, szkolenia przewodnickie oraz eko-toury podnoszące świadomość mieszkańców miasta.

Od kilku lat pracownik Urzędu Miasta Sanoka (ogrodnik miejski) prowadzi prelekcje dla uczniów przedszkoli, szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych na temat terenów zielonych w mieście. Zajęcia odbywają się zarówno w palcówkach szkolnych, jak i w terenie (głównie w parku miejskim). W ramach zajęć terenowych w 2006 r. uczniowie jednego z gimnazjów posadzili na terenie parku 110 sadzonek drzew. W roku 2007 r. w ramach szkolenia przewodników beskidzkich wraz z ogrodnikiem miejskim posadzono ponad 500 drzew i krzewów ozdobnych. Od roku 2007 prowadzony jest monitoring fauny zamieszkującej park miejski – pod opieką ogrodnika miejskiego młodzież obserwuje i opisuje stanowiska ptaków. Monitorowane są także skrzynki lęgowe (100 sztuk), które zostały powieszono w parku w miejsce usuniętych starych i chorych drzew dziuplastych.

W 2008 r. wydano poradnik obserwatora przyrody, „Kalendarz przyrodniczy Parku Miejskiego”. Na 28 stronach znajdują się informacje o świecie zwierzęcym i szacie roślinnej parku, którą możemy obserwować w poszczególnych fenologicznych porach roku.

Osobliwości przyrodnicze w parku miejskim

Pleń to bardzo rzadkie i nie do końca zbadane zjawisko. Pleń lub inaczej robak hufcowy, którego nazwa gatunkowa brzmi ziemiórka pleniówka (*Sciara militaria*) należy do rodziny ziemiórkowatych (*Sciaridae*). Rozmiary imago wahają się od 2,5 do 4,5 mm. Owady dorosłe w sierpniu składają do ziemi jaja, które zimują. Na wiosnę

wylęgają się larwy dochodzące do 11 mm długości. Przewód pokarmowy oraz jego zawartość jest widoczna u larw przez cienką skórę. Larwy jako typowy saprofit, żerują w glebie, odżywiając się rozkładającymi się częściami roślin, odchodami zwierząt oraz próchnicą. Zdarza się, że wychodzą z ziemi i łączą się tworząc ogromny pełzający pas. Takie grupowe wędrówki tego owada obserwowane były już w XVII w.

Zjawisko to opisywał profesor Maksymilian Siła-Nowicki uczący w Samborze. Z lat 1868–1870 pochodzi wiele ciekawych prac opisujących entomofaunę Gór Słonnych oraz Bieszczadów jego autorstwa. Większość pleni ma długość od 50 do 100 cm, choć ponoć może dochodzić do 9–10 m. Podawane są przyczyny, takie jak brak pokarmu czy wysuszające działanie promieni słonecznych. W sierpniu 2005 r. pleń został zaobserwowany i sfotografowany przez Leszka Tomaszkiwicza w północnej części parku. Jest to bardzo rzadkie zjawisko przyrodnicze w skali kraju i zostało zaobserwowane właśnie w parku miejskim w Sanoku.

Wnioski

Park to miejsce szczególne dla sanoczan. Od wielu pokoleń stanowił miejsce wypoczynku i rekreacji, był dumą i wizytówką Sanoka. Park o powierzchni ponad 10 ha w centrum miasta, ze zwartym, zdrowym drzewostanem o charakterze leśnym, z dobrze wykształconym siedliskiem o bogatym runie (występują tu rośliny rzadkie i chronione) wywiera bardzo korzystny wpływ na makroklimat miasta. Ten unikatowy areał zieleni wysokiej jest świadectwem dbałości o środowisko przyrodnicze. Jest żywą pamiątką oraz idealnym miejscem do realizacji zajęć z zakresu edukacji ekologicznej. Mogą się tu odbywać lekcje wychowania fizycznego, geografii, biologii oraz historii.

Dbłość o tereny zielone, które stanowią 75% powierzchni Sanoka, jest zadaniem priorytetowym wpisanym w strategiczne cele rozwoju gminy. Zrównoważony rozwój Sanoka, który w swoich administracyjnych granicach posiada obszary chronione – Park Krajobrazowy i Obszar Natura 2000, uwzględniając wartości historyczne, edukacyjne oraz estetyczne, pozwoli Gminie Miasta Sanoka na stworzenie wizerunku miasta przyjaznego mieszkańcom, turystom, a przede wszystkim środowisku. Starania o przekształcenie parku w zieloną wizytówkę miasta, miejsce atrakcyjne dla mieszkańców i turystów świadczy o dbałości o środowisko przyrodnicze.

Park miejski w Sanoku dysponuje ogromnymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi. Wartości przyrodnicze wykorzystywane są na potrzeby edukacji ekologicznej. Poprzez eksplorację ogrodu miejskiego na Górze Parkowej sanocka młodzież pod opieką pracownika Urzędu Miasta, ogrodnika miejskiego, poznaje gatunki roślin i zwierząt, historię regionu oraz zależności ekologiczne. Istnieje silna więź pomiędzy starszym pokoleniem sanoczan a pamiątkami historycznymi w parku. To miejsce spotkań sanockiego społeczeństwa z okazji uroczystości państwowych czy zabaw plenerowych. Jako nieodłączny element krajobrazu Sanoka, park miejski jest dumą i chlubą wielu pokoleń. Od prawie 120 lat stanowi miejsce odpoczynku i spacerów dzieci, młodzieży i osób starszych. Z każdym dniem odzyskuje swój dawny, przedwojenny urok, gdy nazywany był „najpiękniejszym parkiem miejskim w Polsce”.

Literatura

Kutiak P., 2007, *Kalendarz przyrodniczy parku miejskiego*, Urząd Miasta Sanoka, Sanok.

Kutiak P., 2006, *Park miejski w Sanoku*, Ekoregion nr 1 (Zarząd Okręgu Bieszczadzkiego Ligi Ochrony Przyrody), s. 13.

Municipal Park – the green heart of Sanok

Abstract

The Municipal Park is located in the centre of Sanok, on the slope of the Park Mount (height 364 m asl), which is an essential dominant in the town's panorama. The park was established in 1909 on a "beautifully located, but completely inaccessible and entirely mountainous ground" and donated by Dr. Aleksander Tchorznicki. Nowadays it is one of the most attractive places in the town; it is said to be one of the most beautiful parks in Poland and it is the biggest mountain park in the country. Moreover, the object is quite valuable not only because of its nature values, but also as an important cultural element of the municipal policy of those days.

The park style is an example of a so-called landscape park, in which nature-orientated shapes predominate and the composition of the park interiors allows the visitors to admire spectacular sights. There are also many characteristic places from the 19th and 20th centuries, like alleys, monuments, and the water cascade which is called Chopin's Spring. After the Second World War, the park was renovated from the destructions of war. New trees and bushes were planted, and walking paths, benches and lighting were built. The park is located in an area which is high above the building area and this makes the park unique in Europe. The park has mainly recreational functions, but it is also a breeding ground of many interesting protected species of flowers, birds and invertebrates.

Key words: Sanok, Municipal Park, green areas

inż. Piotr Kutiak

www.przewodnik_bieszczady.pl

e-mail: piotrkutiak@wp.pl